

Orgaan van de „Vereniging Vrienden van de Zaanse Schans” — Verschijnt 4 x per jaar

Secretariaat: B. Ijskes, Bleekersstraat 34, Zaandam

Postgiro 42940 ten name Nutsspaarbank Zaandam ten behoeve van boekje no. 9343

augustus 1965 No. 15

DE VOORGESCHIEDENIS VAN DE ZAAANSE SCHANS

Nu het dit jaar 10 jaar geleden zal zijn, dat het Gemeentebestuur van Zaandam een bouwcommissie „Zaanse Schans” instelde, is er alle aanleiding om het samenspel tussen overheid en particulieren, dat sindsdien in wederzijds vertrouwen is gevoerd, nog eens te releveren.

Men moet dan terug gaan naar het oorlogsjaar 1943, toen een houten pakhuis, aan de Zaan staande in de z.g. „Gortershoek”, verbouwd werd tot een stenen fabriekje met een hoge ijzeren schoorsteen.

Hoewel men in 1943 wel iets anders had om zich over te ergeren, maakten de burenen zich bepaald ongerust. Want vanaf de Julianabrug in noordelijke richting tot voorbij de in de Zaan uitstekende „Gortershoek”, bevond zich de enige nog gave Zaanoever, waar de woonbebouwing zich had weten te handhaven tegen aantasting door de industrie. Deze woonbebouwing bestond vrijwel nog geheel uit houten 18e eeuwse panden, vrij vaak verbouwd, maar desondanks behouden hebbende het typische streekeigen gezicht, dat in de 18e eeuw reeds de vreemdelingen lokte tot het maken van een uitstapje te water op de Achterzaan.

De naaste burenen vreesden het ergste. Zou dit het begin zijn van de gebruikelijke Zaanse wijze van industrievestiging? Namelijk men vestigt een bedrijfje in een schuurtje achter het huis; daarna begint na kortere of langere tijd de burenen het lawaai, het roet en de stank te vervelen; de belendende woningen worden opgekocht, gesloopt en een nieuwe industrie heeft zich definitief gevestigd, maar kan zich slechts ten koste van de nieuwe burenen verder uitbreiden.

De vrees bleek niet ongegrond, want kort na de bevrijding werd het stenen gebouw met een verdieping verhoogd.

Maar anders dan in 1943 kon het ongenoegen van de streekgenoten met deze gang van zaken uitmonden in een protest. Op 9 februari 1946 kwamen in het luchthuis van de familie Duijvis te Koog a. d. Zaan, een aantal toen nog jonge

mensen bijeen, o.a. de heren Groesbeek, Duijvis, Evert Smit, de Boer, van der Koogh en Schipper.

Men kwam al spoedig tot de conclusie, dat de ontstellende verarming van het aspect van onze Streek, vele oorzaken had. Zeker, in de oorlog waren de bomen gesloopt en de houten woningen niet behoorlijk onderhouden; daarvoor was reeds bijna de helft van de panden, die op de Monumentenlijst van 1921 stonden, gesloopt, maar . . . nu stond voor de deur, na 4 jaar stilstand, sterke uitbreiding van onze industrie en het wegennet.

En dat terwijl onze fabrieken te midden van de woonbebouwing lagen en er in de Zaanstreek nauwelijks stedenbouwkundige maatregelen waren getroffen, die in de bebouwde kommen, de belangen van het wonen en de industrie afbakenden.

Tussen haakjes kan wel gememoreerd worden, dat nu na 18 jaar, de toestand bepaald nog niet bevredigend genoemd kan worden, al moeten daarbij de gemeenten Koog en Zaandijk met ere genoemd worden, als degenen, die voor de gehele bebouwde kom bestemmingsplannen hebben vastgesteld.

Was de algemene situatie dus verontrustend, men achtte de mogelijke aantasting van de Gortershoek zo ernstig, dat men besloot, de Minister van O.K. en W. om maatregelen te vragen tot behoud van de Gortershoek.

Op 7 mei 1946 werd een geïllustreerd rapport over de Gortershoek aangeboden aan de toenmalige Secretaris Generaal van O.K. en W., de Hr. van der Haagen.

Hoewel dit rapport op het Ministerie, zowel als bij de Provinciale Planologische Dienst en Monumentenzorg gunstig werd ontvangen, bleek al spoedig, dat de wettelijke bepalingen nog niet voorzagen in het beschermen van „hele buurten”.

De enige instantie, die de Gortershoek zou kunnen beschermen, bleek de gemeente Zaandijk zelf te zijn. Daartoe

werd door de inmiddels opgerichte Stichting „ZAANS SCHOON” een bestemmingsplan voor de Gortershoek opgemaakt en aan de gemeente Zaandijk aangeboden. Dit werd door B. en W. welwillend ontvangen en met de stedenbouwkundige de Ranitz besproken, zodat hij ons voorstel, als suggestie, voor het nog door hem op te maken wettelijk plan zou kunnen gebruiken.

Maar er ontbrak nog een schakel in het veilig stellen van het Zaanse stads- en dorpschoon.

De Voorlopige Monumentenlijst van 1921 was zeer onvolledig, zodat gevreesd werd, dat zeer veel fraaie oude panden zonder meer gesloopt of onherkenbaar verminkt zouden kunnen worden.

Wij dachten aan het invoeren van een voor alle Zaan gemeenten gelijklopende Plaatselijke Monumentenverordening, waarbij de keuze van de te beschermen gebouwen, gedaan zou moeten worden door een voor alle Zaangemeenten aanvaardbare commissie.

Wij wendden ons hiertoe om advies tot burgemeester J. in 't Veld, van Zaandam, die tevens voorzitter was van de Zaanse burgemeesterskring.

Zijn advies was: richt je voor behoud van de oude schoonheid en de creatie van nieuwe schoonheid, zowel tot de plaatselijke overheid, als tot de *bevolking*, want uit de bevolking komt de gemeenteraad voort, die uiteindelijk beslist. Dit simpele maar zeer juiste advies heeft „ZAANS SCHOON” goed ter harte genomen.

Op 17 februari 1948 vonden wij gehoor in een vergadering van alle Zaanse burgemeesters en gemeentesecretarissen.

Op deze informele bijeenkomst bleek wel, dat iedereen overtuigd was van de noodzaak om de fraaie Zaanse panden te behouden, maar ook was iedereen pessimistisch over de mogelijkheden om een expansie zoekende industrie aan banden te leggen.

En zo stelde burgemeester In 't Veld ineens de vraag: „Zou het niet mogelijk zijn, de meest bedreigde panden over te plaatsen naar een pad of buurtje, dat op deze wijze a.h.w. geregenereerd wordt?”

Iedereen was direct enthousiast voor deze gedachte. Van vele kanten kwamen in de vergadering suggesties.

Zaandam stelde voor: het Mr. Cornelispad,
het Blauwe pad,
Haaldersbroek en
het land bij de molen De Poelenburg.

Zaandijk stelde voor: het 1e Ezelspad,
het Arie de Bruinspad,
het Weeshuispad.

Het *alternatief*, dat nu geopperd was, leek ieder, afgezien van de technische en financiële mérites, de enige oplossing voor een onoplosbaar geworden probleem.

Het resultaat van de bespreking was:

Zaans Schoon moest dit alles maar eens overwegen en een nader voorstel doen.

Hetgeen gebeurde. Maar daarbij kwam al spoedig naar voren, dat er eigenlijk verschillende *soorten* Zaanse huizen waren, n.l.

de huizen tussen weg en Zaan; verder de huizen aan de overzijde van de wegsloot, en ten slotte de huizen aan de paden.

Deze konden zonder verlies van het eigen karakter niet zonder meer naast elkaar herbouwd worden.

Dit alles overwogen de heer v. d. Koogh en ik, toen wij van

Haaldersbroek per fiets de Julianabrug passeerden en ons oog viel op de Zaanoever, ten noorden van de brug en juist tegenover de Gortershoek.

Toen wij dit idee verder doordachten, bleken er alleen maar voordelen aan deze situatie te zijn.

Ten eerste: Was het mogelijk woningen met de zo geliefde Zaanerven te bouwen.

Ten tweede: Konden hier de huizen over de sloot en aan de paden gerealiseerd worden.

Ten derde: Lag het terrein braak, zodat er niet gesloopt behoefde te worden alvorens te kunnen bouwen.

Ten vierde: Had het als woonbuurt, gezien de centrale ligging in de Zaanstreek, vele voordelen.

Nu dit idee eenmaal geboren was, vroeg het om nadere uitwerking, omdat, zoals wel gebleken was, alleen een plan de suggestieve kracht bezit om deze gedachte bij de overheid en de bevolking aanvaardbaar te maken.

Nu geviel het, dat ik in 1946 een Staatsprijs, de z.g. Prix de Rome had gewonnen, waaraan de verplichting verbonden was, 2 buitenlandse studiereizen te ondernemen en een studie te maken van een bouwkundig probleem in Nederland zelf.

Overleg met het Ministerie van O.K. en W. leidde ertoe, dat ik in 1950 opdracht kreeg, een studie te maken van de Zaanse houtbouw en de maatregelen, die tot bescherming zouden kunnen leiden.

In 1951 kwam deze studie gereed. Behalve een tweetal rapporten, bevatte het een uitgewerkt plan voor een bewoonde buurt van over te plaatsen houten panden in de Kalverpolder op de meergenoemde plek.

Op 11 september 1951 werd het plan in het gemeentehuis van Assendelft getoond aan de Zaanse burgemeesterskring. Op hun advies werd het plan op 20 oktober 1951 toegezonden aan de Gemeenteraden van alle 10 Zaanse gemeenten met het verzoek in principe te willen besluiten, aan de tot standkoming van het reservaat mede te werken.

Tevens werd voor het publiek in restaurant „Loggen” een tentoonstelling van het plan met de nodige toelichting, gehouden. Hiermede was het plan voor het „reservaat”, later Zaanse Schans geheten, in de openbaarheid gebracht.

Men mag wel zeggen, dat in het jaar 1952 de basis is gelegd voor de Stichting van de Zaanse Schans.

In de plaatselijke pers (die wel een bijzondere pluim op de hoed verdient voor alle activiteiten), maar ook in de landelijke- en vakpers, werd het plan druk besproken en begroet als een typisch Zaanse oplossing voor een probleem, dat in Amsterdam, Haarlem en Maastricht weer geheel anders ligt en daarom ook om een andere oplossing vraagt.

Ook in het officiële vlak kwam er nu schot in de zaak.

Alle Zaangemeenten waren in principe bereid gebleken, het plan te ondersteunen, terwijl 8 gemeenten Zaans Schoon een jaarlijkse subsidie toekenden, om reeds nu bouwfragmenten, afbraak, enz. aan te kopen om ter zijner tijd bij de herbouw te gebruiken.

De heer Thomassen, die inmiddels burgemeester van Zaandam was geworden, bepleitte de plannen, met de hem eigen voortvarendheid, in Den Haag.

Hoewel zij overal welwillend werden ontvangen, bleek de moeilijke toestand van 's lands financiën oorzaak, dat een definitieve geldelijke toezegging achterwege bleef.

Desondanks bleef men niet bij de pakken neerzitten. De

gemeente Zaandam beet de spits af en mede, omdat de Zaanse Schans zich op haar grondgebied bevond, bleef ze de verwezenlijking van het plan nastreven.

De gemeente bood aan, de benodigde gronden aan te kopen om deze later in erfpacht weer uit te geven. Tevens werd in 1955, onder voorzitterschap van wethouder Plooijer, een Bouwcommissie „Zaanse Schans” ingesteld om alles te doen, wat de zaak zou kunnen bespoedigen.

Maar nu bleven de teleurstellingen niet uit. Alle grondeigenaren *op één na*, bleken bereid hun grond in de Kalverpolder voor een redelijk bedrag af te staan. Met deze éne eigenaar werd het een jarenlang touwtrekken, zodat het alvast aanleggen van een weg, daardoor onmogelijk was.

Ook de onderhandelingen met „Den Haag” schoten niet op. Telkens weer was de berooide kas van Monumentenzorg oorzaak, dat de zaak geen voortgang vond.

Een helder lichtpunt scheen er wel in deze periode. Tegen bijzonder veel weerstand in, gelukte het wethouder Plooijer, om het pand Westzijde 1 – de apotheek van Van Sante – door het personeel van Gemeentewerken Zaandam, volgens het plan van wijlen de heer J. Hamel, te doen overplaatsen naar de Kalverpolder.

Er werd een keurig stuk werk geleverd, waarbij al veel

ervaring met het overplaatsen van dergelijke houten panden werd opgedaan.

Toen wethouder Plooijer met pensioen ging, werd hij ook in zijn functie van voorzitter van de Bouwcommissie opgevolgd door wethouder D. Metselaar.

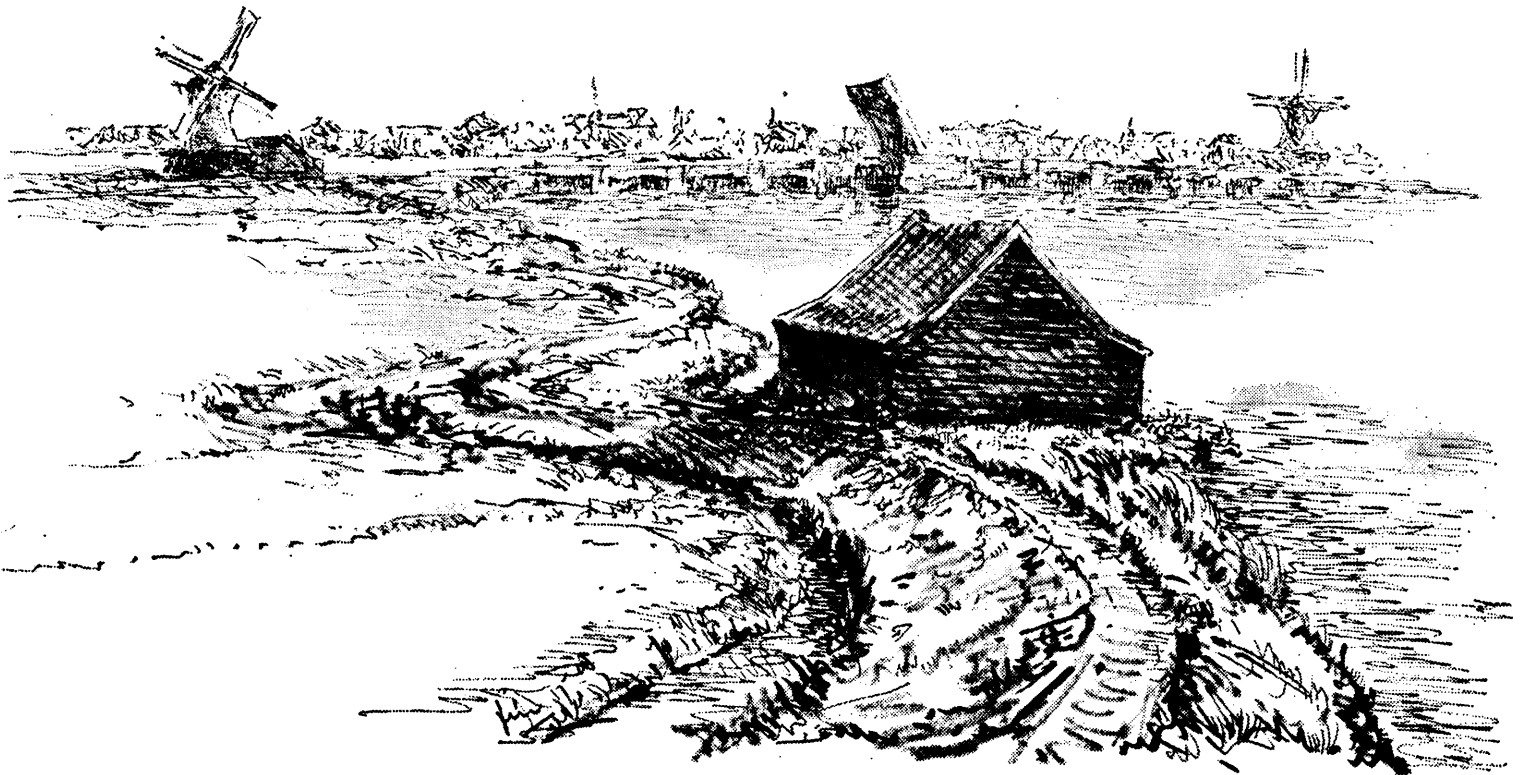
Deze wist in deze schijnbaar doodgelopen zaak, gesecondeerd door de heer Zuurmond, directeur van Openbare Werken, in een hernieuwde frisse aanval op „Den Haag”, een doorslaand succes te boeken met de these:

„Als in deze zaak, waarin ieder de kat uit de boom kijkt, het Rijk voorgaat door een definitieve geldelijke toezegging te doen, dan zullen de Provincie, de Zaaingemeenten en de Zaanse bevolking niet achterblijven”!

U weet, dat hij gelijk heeft gekregen en dat daarna met het eigenlijke werk kon worden begonnen.

Ik meen dit overzicht hier wel te kunnen beëindigen, omdat de jongste ontwikkelingen genoegzaam bekend zijn, overigens in de hoop, dat deze voorgeschiedenis van de Zaanse Schans, waaruit bleek hoe de overheid een particulier initiatief steunde, voor de vrienden van de Zaanse Schans een stimulans mag zijn, op hun beurt de overheid te steunen.

J. Schipper

Het „maagdelijke” terrein (gezien vanaf de thans gesloopte fabriek „de Haan”).

GOED JAARS ENDJES

Voorheen bouwde men als men een goed jaar in zaken had, weer een eindje aan zijn (houten) woning. Zulke een verlengstuk noemde men een „goed jaars endje“.

* Antiekhandel in de Zaanse Schans

De antiekhandel van de heer Binsbergen, die voorheen gevestigd was Weeshuispad 1, Zaandijk, wordt voortgezet in het z.g. „Jagerhuis“, het tweede huis „op“ het Zeilenmakerspad.

Dat hier een antiekzaak gevestigd wordt, zal de aantrekkelijkheid van ons dorp aanmerkelijk verhogen, te meer daar er plannen bestaan om gelegenheid te geven het betreffende huis te bezichtigen.

* Bezoek Zweedse gezant

Op uitnodiging van het gemeentebestuur van Zaandam, heeft de Zweedse gezant de heer C. B. T. Eng, vergezeld van de Consul generaal en de heer C. J. Stelleman, vice-consul te Zaandam op 16 juni een werkbezoek gebracht.

Na een bezoek aan enige Zaanse industrieën heeft de heer Eng de Zaanse Schans bezichtigd. Het gezelschap heeft met grote belangstelling van alles kennisgenomen.

* Russisch bezoek

De Russische ambassadeur bracht maandag 21 juni met een klein gezelschap een officieel bezoek aan de Zaanstreek. Op de Zaanse Schans werd het gezelschap rondgeleid door burgemeester Franken.

* Belangstelling van de Commissaris der Koningin

Alsof de Provincie dat niet op zich mocht laten zitten, bezocht in die zelfde week de Commissaris vergezeld van enige Gedeputeerden onze woonbuurt.

Het gezelschap werd in de woning van de heer Bosman,

door het Stichtingsbestuur ontvangen. Tevens werd een aantal huizen w.o. het Jagershuis en de Harenmakerij – ook inwendig – bezichtigd.

* Schoolstraat 1, Koog a. d. Zaan

Zoals reeds bericht, kwam in verband met de Coentunnelwerken aan de orde, de overplaatsing van het perceel Schoolstraat 1; eigenaresse Stichting Zaanse Schoon, die dit pand schenkt aan de Stichting Zaanse Schans. Met Rijks-waterstaat kon een regeling worden getroffen, waarbij de Stichting in de financiën tegemoet werd gekomen.

Begin augustus zal met het overbrengen een aanvang worden gemaakt.

* Oostzijde 242b, de Skeve Skans

Op de nominatie staat ook nog het huis genaamd de Skeve Skans. In dit pand heeft de heer J. Feeke een kledingverhuurinrichting. Het is eigendom van de gemeente Zaandam. Omdat de weg ter plaatse breder moet worden gemaakt, ook al in verband met de Coentunnelwerken, zal dit huis aldaar moeten verdwijnen.

* Serie Prentkaarten

Uitgegeven is een serie prentkaarten o.m. een afbeelding van het buurtje bij de Harenmakerij. Verkrijgbaar in de Antiekhandel Binsbergen in het Jagershuis.

* Foto's e.d. voor ons archief

Mogen wij nog eens herinneren aan onze beginnende verzameling betreffende de wordingsgeschiedenis van ons buurtje?

Wij roepen onze leden en andere belangstellenden op om foto's of gekleurde kalenderplaten, ook van de huizen op hun oude plaats, beschikbaar te stellen.

Foto's minstens het formaat van een prentbriefkaart.

Liefst 12-18 of 18-24 cm.

DE BOEKEN ZIJN NAGEZIEN

Geacht bestuur,

Ondergetekenden, uitmakende de kascommissie van de „Vereniging Vrienden van de Zaanse Schans“, delen U mede, dat de controle van de financiën over het 3e verenigingsjaar (1-10-1963 tot en met 30-9-1964), op 5 maart 1965 ten huize van de Penningmeester, de heer D. de Boer, heeft plaatsgevonden.

Daarbij werd geconstateerd, dat de boeken met de bankafrekeningen in overeenstemming waren. Tevens werd het financiële verslag, opgenomen in het orgaan „Anno 1961“, no. 11, aan een nadere beschouwing onderworpen. Wij kunnen verklaren, dat een en ander geheel in orde is, en stellen U voor de Penningmeester te déchargeren.

Wij merken tenslotte op, dat tot op heden in totaal een bedrag, groot f 15.500,— aan de Stichting „De Zaanse Schans“ werd afgedragen.

Hoogachtend,

De commissie voornoemd,

A. J. H. Ohlen

J. P. Vooren

DE FINANCIËN VAN DE STICHTING

Wij verheugen ons allen over de voortgang van de bouw van onze woonbuurt, maar met de financiën staat het er zorgelijk voor. Reeds moest eind 1964, toen bij het gereedkomen van de voormalige Harenmakerij de vlaggen uithingen en een stroom bezoekers langs de woningen ging, geconstateerd worden dat „de verwezenlijking van het geheel stellig meer dan 5 miljoen gulden zou vergen en dat de kostenstijging voor het bestuur der stichting een steeds terugkerend stuk kopzorg was“. Dit is er anno 1965, mede door het uitblijven van subsidies, niet beter op geworden. Hierbij dient te worden opgemerkt dat de Zaanse gemeenten en de Zaanse bedrijven zich prima houden.

Wat zou het fijn zijn, als onze vereniging, die is opgericht „tot financiële steun“ dit jaar een groter bedrag zou kunnen afdragen. Voorlopig ziet het er niet naar uit, tenzij wij vóór oktober a.s. weer enige flinke giften in ontvangst zouden mogen nemen.

Wie verblijdt ons evenals dat in 1964 geschiedde, met giften van f 500,— of f 5000,—?